

Jolanta Leśniewska,
Archiwum Państwowe w Płocku
Oddział w Kutnie

...który to Extrakt Kontraktu pieczęcią Miejską utwierdzony podpisuje. Zapomniana pieczęć miasta Kutna ze św. Wawrzyńcem 1766-1811¹.

Pieczenie i dokumenty miejskie

Pieczenie miejskie były symbolem samorządu sprawowanego przez władze miasta już w okresie średniowiecznym.

Pieczeń miejska pojawiała się zazwyczaj wraz z dokumentem lokacyjnym. Od początku XIV wieku w wyobrażeniu pieczętnym zaczęto stosować herby miast. Najczęściej więc herb i pieczęć miasta posiadają tę samą treść. Pieczenie od czasów średniowiecza, zarówno królewskie, miejskie, czy kościelne służyły do uwierzytelnienia dokumentów. Zaopatrzone we właściwe elementy, takie jak legenda, czyli napis i wyobrażenie napieczątne, po odcisnięciu spełniały rolę symbolu własnościowego i rozpoznawczego, były świadectwem wiarygodności, wykładnikiem woli właściciela oraz środkiem kontrolującym i zabezpieczającym. Rysunek stempla, inaczej ryt, był niejednokrotnie dziełem sztuki. Pieczenie wyciskane były za pomocą twardego tłoka w odpowiedniej masie plastycznej lub farbie. Uszkodzenie pieczęci unieważniało dokument.

Burmistrz Kutna Tomasz Klepa i sfragistyka

Odtworzeniem dziejów herbów i pieczęci miasta Kutna jako pierwszy zajął się burmistrz Kutna Tomasz Klepa, który na łamach Tygodnika Kutnowskiego przedstawił rezultaty kwerendy przeprowadzonej na jego prośbę przez prof. Mariana Gumowskiego znanego poznańskiego historyka². Profesor Gumowski odnalazł wówczas tylko dwa odciski kutnowskich pieczęci miejskich w Muzeum Hutten – Czapskich w Krakowie (obecnie Muzeum Narodowe). Pierwsza z nich, średniowieczna przedstawiała dwa dziki stojące na tylnych łapach rozdzielone sękatym pniem, druga renesansowa dwa lwy wsparte na szczepie winorośli. Wiedziano wówczas również o herbie miasta nadanym przez króla Stanisława

---

¹ Cytat zaczerpnięty z dokumentu z 1791 r. potwierdzającego wypis z akt dawnych. Archiwum Państwowe w Płocku oddział w Kutnie (dalej APK) hipoteka w Kutnie sygn. 2495

² Tygodnik Kutnowski 1922 rok, nr 51, s. 4.

Augusta Poniatowskiego w przywileju lokacyjnym z 1766 roku, przedstawiającym św. Wawrzyńca, patrona kościoła parafialnego w Kutnie³.

Oryginał tego przywileju znajduje się obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, niegdyś zaś przechowywany był w siedzibie magistratu miasta w specjalnie sporządzonej skrzyni, w której trzymano najważniejsze dokumenty miejskie i pieczęcie. Skrzynia ta zamykana była na dwa zamki, do których klucze posiadali po jednym, burmistrz i jeden z ławników⁴.

Fragment wspomnianego przywileju ponawiającego lokację miasta, dotyczący pieczęci, brzmi:

Miasto takowym sposobem urządzone Mianować się Kutno wiecznymi czasy [mające] na znak zaś Pieczęć Patrona Kościoła mieysca Tamecznego Wawrzyńca Świętego z literami jak tutaj wryto do stwierdzenia aktów, listów, spraw miejskich mieć używać będzie, aby zaś dobrym, przyzwoitym porządkiem miasto ufundowane było Mocą i Powagą Naszą Królewską Prawo Theutońskie, które się magdeburkiem nazywa także i inne wszelkie Wolności i Prerogatywy, których miasta koronne zażywają Łaskawie nadajemy (...)

W tekst dokumentu wrysowany został wzór tej pieczęci. Przedstawia on postać męczennika z liściem palmowym w prawej dłoni, jako symbolem zwycięstwa. W tle za postacią znajduje się krata – miejsce kaźni św. Wawrzyńca, umęczonego na rozpalonych ogniach. Całość opleciona jest ozdobnym wieńcem. Na polu pieczętnym ulokowany został napis: PIECZĘĆ MIASTA KUTNA.

Wzór pieczęci miejskiej z przywileju lokacyjnego z 1766 roku

³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Dokumenty pergaminowe, nr 1490.

⁴ APK, Akta miasta Kutna, sygn. 69.

Pieczęć parafii pod wezwaniem św. Wawrzyńca w Kutnie z 1810 r. (odciski wykonane w tuszu i przez papier) APK, Akta Sądu Pokoju w Kutnie, sygn. 20

W trakcie przeprowadzonej wówczas kwerendy nie odnaleziono jednak żadnego odcisku tej pieczęci i dlatego zapewne burmistrz Klepa błędnie stwierdził, iż pieczęć z wyobrażeniem św. Wawrzyńca była wyłącznie pieczęcią parafii kutnowskiej.

Pieczęć kościoła parafialnego w Kutnie była jednak zapewne dużo starsza niż pieczęć miejska, dla której była zapewne pierwowzorem. Zachowane odciski tej pieczęci z początku XIX wieku przedstawiają stojącą postać św. Wawrzyńca w promienistej aureoli z atrybutami jego męczeństwa, czyli rusztu i liścia palmowego. Odmiennie niż w pieczęciach miejskich rysunek pieczęci- głowa świętego w aureoli -zachodzi na legendę pieczęci. Napis umieszczony koncentrycznie w otoku jest prawie nieczytelny poza słowem SIGILLUM. Jednak porównując pieczęcie parafii kutnowskiej z późniejszego okresu, można pokusić się o odtworzenie napisu tej legendy, który brzmi: **/ SIGILLUM ECCLESIAE PAROCHIALIS KUTNENSI ⁵.

Pamięć i wiedza o ostatniej pieczęci miasta, z nadanym mu w 1766r. nowym znakiem, po ponad stu latach od czasu, kiedy użyto jej po raz ostatni (prawdopodobnie po 1816 roku) musiała być nikła.

Dzisiaj z całą pewnością możemy stwierdzić, że burmistrz Klepa mylił się. Pieczęć przedstawiająca św. Wawrzyńca była nie tylko pieczęcią kościoła parafialnego, ale również pieczęcią władz miasta Kutna. Jej odciski zachowały się na nielicznych dokumentach hipoteki kutnowskiej i w aktach miejskich dziś przechowywanych w Archiwum Państwowym Oddział w Kutnie.

⁵ np. pieczęcie parafialne zachowane w Aktach stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Łękach od 1865 roku, APK, sygn. 1.

Pieczęć z nadania polskiego króla w pruskich dokumentach

Najstarszy odcisk tłoka pieczętnego z wyobrażeniem św. Wawrzyńca zachowany jest w postaci pieczęci opłatkowej i odcisku w czarnym tuszu⁶. Jest on bardzo zbliżony do pierwowzoru z przywileju królewskiego, chociaż nieco różni się od niego rysunkiem – ustawieniem postaci i niektórych elementów, co jest widoczne po porównaniu tychże poniżej przedstawionych wizerunków.

Pieczęć opłatkowa pochodzi z dokumentu z roku 1791 roku, a więc z okresu tuż przed II rozbiorem Polski w 1792 roku, po którym Kutno znalazło się pod panowaniem pruskim i włączone zostało do prowincji Prusy Południowe.

Kolejny znany odcisk z tego samego stempla, wykonany w czarnym tuszu, pochodzi z dokumentu datowanego na 1795 rok. Dokument pisany jest pismem neogotyckim i prawdopodobnie z powodu braku nowych uwierzytelniony został starą pieczęcią miasta, tą wykonaną w 1766 roku zgodnie z przywilejem. Na obu odciskach bardzo dobrze widoczne są wszystkie jej elementy. Była to pieczęć okrągła o średnicy 30 mm, z wyobrażeniem pieczętnym typu hagiograficznego. W polu pieczętnym widnieje postać świętego w ornamencie z rozpostartymi ramionami, co całej postaci nadaje układ krzyża. Na prawym ramieniu przewieszony ma manipularz. Jego głowę okala promienista aureola. W lewej dłoni trzyma liść palmowy, w prawej zaś kratę, lub ruszt. Jako element dodatkowy, niewystępujący w pierwowzorze pojawia się w górnej kwarcie pieczęci snop promieni – symbol słońca, może gwiazdy, który w symbolice kościelnej oznaczać może Chrystusa.

Legenda, czyli napis pieczętny, wykonany jest pismem humanistycznym, umieszczonym koncentrycznie pomiędzy prostymi liniami otokowymi. Wyrazy oddzielone są od siebie dywizorami w kształcie trójlistnej koniczyny. Napis brzmi: * PIECZĘĆ * MIASTA * KUTNA * 1766. Legenda pieczęci znakomicie oddaje tutaj moment natury politycznej i ustrojowej, dokładnie odnoszący się do lokacji miasta. Symbolika rysunku zaś jest nieco bogatsza od pierwowzoru, wzmacniając akcent religijny.

---

⁶ APK, Hipoteka w Kutnie sygn. 2495 i 2454.

Staropolskie pieczęcie miejskie (odciski przez papier i w tuszu)

Po drugim rozbiórce Polski, na terenach zajętych przez Prusy nie zaprzestano używania herbowych pieczęci miejskich. Władze pruskie nie zabraniały ich stosowania, a wcześniejsze tradycje herbowe wykorzystywały przystosowujące je do swoich potrzeb: około 1793r. miało powstać rozporządzenie, na mocy którego pieczęcie miast powinny zawierać oprócz swego herbu także godło pruskie⁷. Jak świadczą przytoczone wyżej przykłady, władze Kutna nie od razu zastosowały się do owego rozporządzenia.

Pruskie pieczęcie w pruskich dokumentach

Zmiana przynależności państwowej w 1793 roku znalazła jednak swoje odzwierciedlenie również w nowej stylistyce pieczęci miasta. Prusacy zachowując zasadniczą symbolikę pieczęci zmienili pewne jej elementy oraz, co zrozumiałe, legendę wprowadzając język niemiecki.

Zachowały się dwa rodzaje odcisków pieczętnych charakteryzujących kompetencje władz miejskich związane z wymiarem sprawiedliwości oraz nadzorem policyjnym.

W pierwszej odcisniętej czerwonym laku o średnicy 35 mm w pole pieczęci wpisana została tarcza herbowa wsparta z obu stron na liściach palmowych⁸. Nad tarczą znajduje się orzeł pruski z głową zwróconą w lewą stronę z rozpostartymi skrzydłami. W polu tarczy herbowej, wyobrażenie klęczącego na ruszcie św. Wawrzyńca w aureoli, z liściem palmowym jak w poprzednich wizerunkach. Powtarza się również motyw słońca umiejscowiony w

⁷ P. Bokota, P. Bokota, *Herby miast Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w okresie zaborów 1793-1918*, [w:] *Herby miast polskich w okresie zaborów (1772-1918)*, pod red. S.K. Kuczyńskiego, Włocławek 1999, s. 97;

S.K. Kuczyński, *Polonica heraldyczne i sfragistyczne w zbiorach leningradzkich*, Archeion, t. 66, 1978; s. 205.

⁸ APK, *Akta miasta Kutna*, sygn. 16.

lewym, górnym rogu tarczy. W wizerunku św. Wawrzyńca wyraźnie je widoczne są zarysy nóg i szczegóły twarzy. Postać świętego oddana została w dwóch perspektywach - korpus frontalnie, nogi zaś z boku. Napis pomiędzy liniami otokowymi przypominającym splot sznurka brzmi:

*POLIC(ei) • MAGISTRATS • SIEGEL • ZU • KUTNO.

Początek treści napisu zaznaczony jest rozetką w kształcie kwiatu o pięciu płatkach.

Pieczęć magistratu kutnowskiego z czasów pruskich (APK, Akta miasta Kutna sygn. 16)

Druga zachowana pieczęć magistracka, odcisnięta także w czerwonym laku, o średnicy 35 mm różni się od poprzedniej legendą⁹. Stosowana była bowiem przez władze miejskie w związku z ich kompetencjami sądowymi, wyraźnie też określa przynależność Kutna do Prus Południowych.

W tym przypadku rysunek pieczętny nie został wpisany w tarczę herbową jak poprzednio. W polu pieczętnym w płomieniach klęczy św. Wawrzyniec z atrybutami identycznie jak na wcześniejszym odcisku pieczęci. Pomiędzy liniami otokowymi, z których zewnętrzna przypomina splot sznurka napis: * KOEN(igliche) • SUDPR(eussische) • IUSTIZ • MAGISTRATS • SIEGEL • ZU KUTNO

---

⁹ APK, Hipoteka w Kutnie. sygn. 2519.

Pieczęć magistratu Kutna, przełom XVIII/XIXw. (APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 2519)

Księstwo Warszawskie

Pieczęć miasta w okresie Księstwa Warszawskiego od 1807 do 1811 roku zachowała wszystkie zasadnicze atrybuty poprzednich. W związku z kolejną zmianą przynależności państwowej i zmianą ustrojową zmieniała się legenda pieczęci, a jej rysunek został wzbogacony o nowy element. Widoczne jest to w zachowanym odcisku z 1810 roku¹⁰.

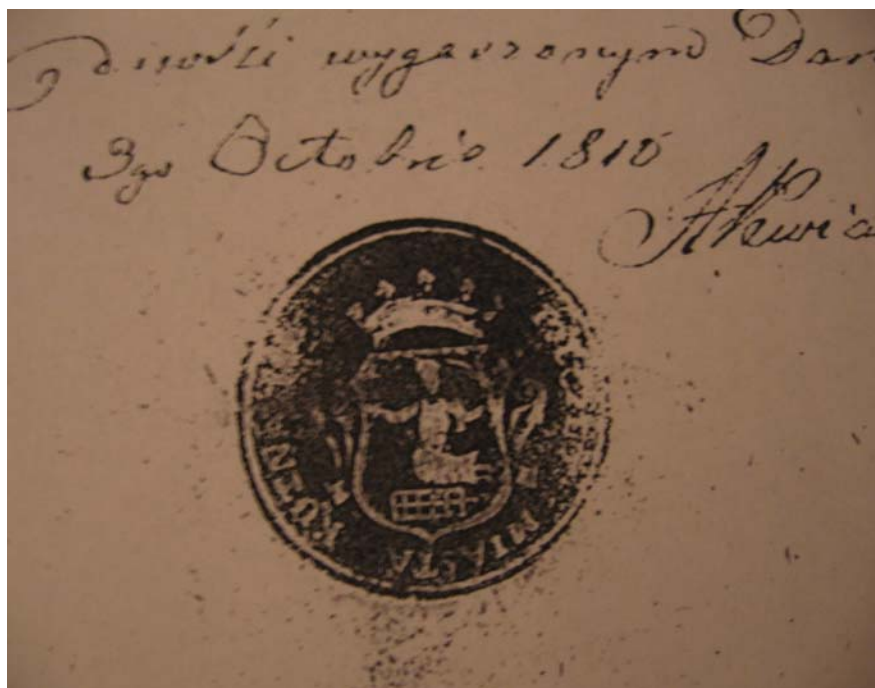
Rysunek pieczęci wpisany został w tarczę herbową identyczną jak w poprzednich pruskich. Pojawia się tu jednak dodatkowy element rysunku korona, która odnosi się do szlacheckiego stanu właściciela miasta. Kutno do połowy XIX w. było miastem prywatnym. W tym okresie należało do Walentego Rzętkowskiego herbu- no niestety nie udało mi się go odnaleźć w dostępnych herbarzach. W zachowanych licznie odciskach pieczęci herbowej Walentego Rzętkowskiego występuje ta sama korona, co w pieczęci miejskiej¹¹. Legenda pieczęci znajduje się w polu pieczęci, a legenda brzmi: PIECZĘĆ MIASTA KUTNA.

---

¹⁰ APK. Akta miasta Kutna, sygn. 42, k.4.2

¹¹ APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 1453.

Pieczęć miejska Kutna z czasów Księstwa warszawskiego (APK. Akta miasta Kutna, sygn. 42, k.42)

Zachowała się jeszcze jedna interesująca pieczęć, która jest odzwierciedleniem specyfiki jurysdykcji miast prywatnych. Łączy ona elementy pieczęci prywatnej właściciela miasta i władzy sądowniczej sprawowanej przez właściciela na ludnością żydowską Kutna. Zgodnie bowiem z Ordynacją Zamojskiego wydaną w 1767r. władzę sądowniczą nad ludnością chrześcijańską sprawował sąd miejski, a w sprawach Żydów właściciel miasta¹².

Pieczęć lakowa Walentego Rzętkowskiego, symbol władzy sądowniczej właściciela miasta nad ludnością żydowską. (APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 2549.)

¹² AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 460, s. 442.

Rysunek pieczęci umieszczony jest w tarczy herbowej i jest powieleniem pieczęci prywatnej Walentego Rzętkowskiego¹³.

Legenda pieczęci w otoku brzmi: *ADELICH V RZETKOWSK[...]HES PATRIMONIAL GERICHT[S] SIEG(*el*):.

Historia pieczęci miasta Kutna z wyobrażeniem św. Wawrzyńca jest krótka. Pieczęć stosowana była w okresie 1766 do 1811 roku, a więc tylko 45 lat. W tym krótkim czasie przeszła wiele przeobrażeń, zarówno w sferze rysunku pieczętnego, jak i napisów w legendzie. Była odzwierciedleniem burzliwych dziejów miasta na tle wielkiej historii. Jak widać z powyższego treść tych pieczęci może nam wiele powiedzieć o ustroju miast prywatnych i dziejach politycznych kraju. Patrząc na nie trudno pominąć jest również ich aspekt artystyczny - to po prostu bardzo ładne pieczęcie.

Długo również leżały w zapomnieniu. Większość tu prezentowanych odcisków pieczęci zachowała się na starych aktach hipotecznych z okresu pruskiego. Do APK zostały one przekazane w 1995 z Sądu Rejonowego w Kutnie, gdzie, co roku ulegały kolejnym dewastacjom. Teraz po wielu latach mogą być przypomniane wypełniając lukę w temacie pieczęci miasta Kutna i naprawić błąd zacnego burmistrza.

Przedstawiane wyżej ustalenia nie są zapewne ostateczne i staną się zaczątkiem dalszych studiów nad tym tematem. Traktuję to tylko jako przyczynek do tematu.

---

¹³ APK, Hipoteka w Kutnie, sygn. 2549